

Jan Badura*

KURATOR SPOŁECZNY JAKO WYCHOWAWCA
W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

Przedmiotem opracowania jest analiza danych uzyskanych ze 170 wywiadów przeprowadzonych w 1977 r. z kuratorami społecznymi z terenu Łodzi oraz pięciu innych miejscowości — reprezentantów typowych środowisk terytorialnych, na *continuum*: od dużego miasta do wsi rolniczej. Łódź jako środowisko terytorialne reprezentowana była przez 100 kuratorów, stanowiących próbę losową, dobraną w oparciu o dokumentację sądu dla nieletnich.

Zamierzeniem badań było ukazanie kuratora jako wychowawcy społecznego w miejscu zamieszkania, realizującego ideę społeczeństwa, wychowującego, ogarniającego potrzeby rozwojowe ludzi różnych generacji, w tym przypadku głównie nieletnich i ich środowiska rodzinne. Artykuł zawiera próbę odpowiedzi na pytania: kim są i mogą być kuratorzy społeczni oraz kto, w jakich okolicznościach i dlaczego podejmuje się pełnienia tej roli? jaki jest zakres i rodzaj typowych czynności kuratora? kto jest głównie przedmiotem oddziaływań wychowawczych? co ułatwia, a co utrudnia działalność kuratorów? Prezentacja danych empirycznych ilustrujących odpowiednie wskaźniki ilościowe dokonana będzie w miarę możliwości z uwzględnieniem obrazu i sytuacji kuratorów łódzkich na tle całej badanej zbiorowości. Zgromadzony materiał nie daje natomiast podstaw do oceny faktycznej efektywności pracy kuratora — może natomiast stanowić przesłankę w zakresie korygowania niektórych czynników warunkujących tę efektywność. Dla profesjonalnych i społecznych realizatorów zadań społeczno-wychowawczych w miejscu zamieszkania kurator społeczny może być wartościowym partnerem, głównie w aspekcie kompensacyjno-profilaktycznym tej działalności.

* Dr, adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Społecznej Instytutu Pedagogiki i Psychologii UŁ.

WSTĘPNA CHARAKTERYSTYKA KURATORA SPOŁECZNEGO
JAKO WYCHOWAWCY W MIEJSCU ZAMIESZKANIA

W świetle utrwalonych w teorii i praktyce wychowania założeń modelowych, kurator społeczny jest postrzegany jako organizator i realizator oddziaływań społeczno-wychowawczych — skierowanych na nieletnich, ich środowisko rodzinne, ale także i szkolne oraz rówieśnicze¹. Obok stosowania osobistych i bezpośrednich zabiegów, ukierunkowanych głównie na kompensację i profilaktykę hamującą braki warunków rozwojowych w środowisku podopiecznego i w jego rodzinie, podejmuje starania aby nieletni korzystali z instytucji, placówek i urzędzeń opiekuńczo-wychowawczych, dostępnych w miejscu zamieszkania².

W zakresie działalności kuratora mieszczą się więc następujące zadania: 1) indywidualne oddziaływanie zarówno na nieletniego jak i na jego rodzinę, szkołę i grupę rówieśniczą — ukierunkowane głównie na usuwanie zaniechań rozwojowych; 2) pomoc w uzyskaniu wykształcenia, zawodu, zatrudnienia oraz w wartościowej organizacji czasu wolnego; 3) korygowanie współżycia między rodzicami oraz stosunków wzajemnych między rodzicami i nieletnimi; 4) diagnozowanie (lub współdziałanie w nim), projektowanie i ulepszanie środowiska życia i rozwoju podopiecznych, z uwzględnieniem warunków i sytuacji mogących sprzyjać nauce, pracy zawodowej i aktywności kulturalno-rekreacyjnej³. Z całości przytoczonych zadań wynika zakres czynności składających się na postrzeganie kuratora społecznego jako ochotniczego wychowawcy socjalnego, koncentrującego się przede wszystkim na kompensacji braku lub niedostatku pomocy socjalno-wychowawczej w procesie uspołecznienia i wprowadzania w kulturę.

Możliwości efektywnego realizowania wymienionych wyżej zadań uzależnione są od wielu uwarunkowań subiektywnych i obiektywnych. Należą do nich przede wszystkim kultura ogólna i pedagogiczna kuratorów, przejawiająca się w wiedzy i umiejętnościach stosowania metod pracy społeczno-wychowawczej. Na czoło ze względu na specyfikę przedmiotu oddziaływania wychowawczego kuratora — wysuwa się metoda prowadzenia indywidualnego przypadku, dopełniana również czynnościami właściwymi dla metody środowiskowej⁴. Uzupełnieniem

¹ K. Grześkowiak, S. Sztatler, *Poradnik kuratora sądowego i inspektora społecznego*, Warszawa 1966, s. 58—59.

² Tamże.

³ Tamże, s. 12—13 i 61; A. Rajek, *Praca kuratora społecznego z nieletnimi przestępcami*, Łódź 1977, praca magisterska, Zakład Pedagogiki Społecznej UŁ.

⁴ Syntetyczną charakterystykę metod pracy społeczno-wychowawczej zawiera: A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1974, s. 258—291.

tych metod może być także metoda grupowa i poradnictwo opiekuńczo-wychowawcze. Specyfika pracy kuratora wymaga znacznej odporności na przejściowe, a czasami długotrwałe niepowodzenia, realistycznego optymizmu pedagogicznego oraz praktycznych doświadczeń życiowych, koniecznych szczególnie dla pozyskania podopiecznego i jego rodziny, będącej lub mogącej być najważniejszym sojusznikiem w efektywnej działalności socjalno-wychowawczej⁵. W tym kontekście czynnikiem bardzo istotnym dla powodzeń lub niepowodzeń wychowawczych mogą być okoliczności i motywy poprzedzające i towarzyszące podejmowaniu się i pełnieniu roli kuratora.

Kurator społeczny realizujący działalność kompensacyjno-profilaktyczną w stosunku do podopiecznego i jego rodziny ma większe szanse optymalizowania stosowanych przez siebie zabiegów, jeżeli pozyska i spożytkuje dla swoich celów siły ludzkie środowiska miejsca zamieszkania nieletniego. Naturalnym sojusznikiem, skupiającym i koordynującym poczynania społeczno-wychowawcze instytucjonalnych i indywidualnych sił miejskiego środowiska lokalnego (osiedle mieszkaniowe, rejon zamieszkania), może być samorząd mieszkańców. W Ramowym regulaminie (statucie) Samorządu Mieszkańców z 1973 r.⁶, (§ 6,9—11) sformułowane zostały zadania dotyczące pośrednio i bezpośrednio tej sfery działalności, która łączy się z zakresem pracy kuratora. Dotyczą one m. in. udzielania pomocy rodzinie w wypełnianiu obowiązków rodzicielskich, opieki nad młodzieżą poza szkołą, wnioskowania o udzielanie pomocy materialnej dzieciom i młodzieży znajdującej się w trudnych warunkach życiowych, pomocy w kierowaniu młodzieży do szkół zawodowych i przyuczaniu do zawodu.

Niezależnie od tego, że struktura organizacyjna samorządu zapisana w Ramowym regulaminie sytuuje kuratora w ramach działalności komisji porządku publicznego i powszechnej samoobrony, (§ 11, pkt 7) na co mógł wywrzeć wpływ pewien stereotyp społeczny kształtowany przez jednostronnie prawniczy punkt widzenia — to jednak oczywiste dla pedagoga wychowawcze aspekty jego roli społecznej pozwalają postrzegać kuratora jako równoprawnego partnera w całokształcie działalności społeczno-wychowawczej samorządu mieszkańców. Prezentacja wyników badań empirycznych, dotyczących charakterystyki wybranych aspektów pracy kuratora, może więc być użyteczna dla działaczy samorządowych jako ilustracja możliwości wynikających z pozyskiwania tej kategorii wychowawców dla wzmacniania efektywności i kompleksowości poczynania społeczno-wychowawczych w miejscu zamieszkania.

⁵ Tamże, s. 386.

⁶ Ramowy regulamin (statut) Samorządu Mieszkańców, załącznik do uchwały Rady Państwa z dnia 21 V 1973 r. (poz. 147).

CHARAKTERYSTYKA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNA BADANYCH

Poszukując odpowiedzi na pytanie kim są interesujący nas wychowawcy społeczni, zwrócono w pierwszej kolejności uwagę na takie ich cechy, jak płeć, wiek i poziom wykształcenia. O ile przydatność informacji o wykształceniu nie wymaga w świetle oczekiwanych od kuratora kompetencji w zakresie kultury ogólnej i pedagogicznej uzasadnienia, to znaczenie płci i wieku może być jednoznacznie w przypadku oceny diagnostyczno-prognostycznej interpretowane. Uzasadnienie ważności tych cech wiąże się najwyraźniej z ich większą lub mniejszą funkcjonalnością wobec swoistości zadań wychowawczych, realizowanych w stosunku do podopiecznych. Ponieważ zdecydowaną większość (80—90%) nieletnich stanowią chłopcy, a jedną z przyczyn ich wykolejania się jest nadmierna feminizacja zawodu nauczycielskiego, osłabiająca pożądany proces socjalizująco-wychowawczy na terenie czy przy współdziałaniu współczesnej szkoły⁷, to skuteczność działań profilaktycznych i kompensacyjnych kuratora mężczyzny może być wyższa i bardziej pożądana. Sytuację pod względem płci ilustruje tab. 1.

Tabela 1

Badani kuratorzy według płci

Miejscowość	Ogółem badanych		M		K	
	L	%	L	%	L	%
Łódź	100	58,8	47	47,0	53	53,0
Wszystkie badane miejscowości	170	100,0	84	49,4	86	50,6

Z r ó d ł o: Badania własne.

Jak wynika z zestawionych danych, w całej zbiorowości badanych udział ilościowy mężczyzn i kobiet jest niemal równy. Nieco mniej pod tym względem korzystna była sytuacja w Łodzi, gdzie udział kobiet przewyższył o 6% liczbę mężczyzn. Niemniej, wobec faktu ogromnego deficytu mężczyzn wśród wychowawców zawodowych stwierdzoną wśród kuratorów sytuację uznać należy za zadowalającą, tym bardziej, że jak wynika z badań — najmłodszy z nich (do 25 roku życia) to w znaczącej większości mężczyźni. Gdyby oznaczało to bardziej

⁷ A. Kamiński, *Częstsze u chłopców niż u dziewcząt niedostosowanie do szkoły i rodziny*, [w:] *Studia i szkice pedagogiczne*, Warszawa 1978, s. 117—145.

trwałą tendencję, możnaby było oczekiwać korzystnej poprawy w zakresie działalności resocjalizacyjnej. Tendencja ta może być wzmocniona przez świadomą i celową praktykę rekrutowania kuratorów, realizowaną przez sądy i współdziałające z nimi instytucje i organizacje — w tym także samorządy mieszkańców.

Pod względem wieku, jak wynika to z tab. 2, sytuacja przedstawia się mniej jednoznacznie. Najwięcej kuratorów to osoby powyżej 45 lat i brak przy tym zróżnicowania ze względu na typ miejscowości. Biorąc pod uwagę, że prawdopodobnie bardziej efektywni są wychowawcy w młodszym i średnim wieku, zadowalać może stosunkowo znaczny udział kuratorów 19—25-letnich, natomiast martwić niewielki (15,3% i 15% w przypadku Łodzi) udział 26—45-latków.

Tabela 2

Miejscowość	Wiek ^a badanych kuratorów											
	Ogółem badanych		19—25		26—45		46—60		61—65		66 i więcej	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Łódź	100	58,8	19	19,0	15	15,0	38	38,0	27	27,0	1	1,0
Wszystkie badane miejscowości	170	100,0	28	16,5	26	15,3	71	41,8	43	25,3	2	1,2

^a Za podstawę ustalenia liczby lat przyjęto rok 1977.

Zródło: Badania własne.

Za korzystny można natomiast uznać fakt bardzo znacznej reprezentacji osób z co najmniej średnim wykształceniem. Jak wskazują dane zawarte w tab. 3, 89,4% kuratorów posiada średnie, półwyższe lub wyższe wykształcenie, przy czym wyróżniają się korzystnie pod tym względem kuratorzy łódzcy (94%). Łódź posiada ponadto bardzo znaczną liczbę kuratorów z pełnym wyższym wykształceniem (31%).

Tabela 3

Miejscowość	Wykształcenie badanych kuratorów											
	Ogółem badanych		Podstawowe		Zasadnicze zawodowe		Średnie ogólne i zawodowe		Półwyższe		Wyższe	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Łódź	100	58,8	5	5,0	1	1,0	48	48,0	15	15,0	31	31,0
Wszystkie badane miejscowości	170	100,0	14	8,2	4	2,3	82	48,2	34	20,0	36	21,2

Zródło: Badania własne.

Badani kuratorzy w większości wykonują zawody inteligenckie i techniczno-biurowe (72,6%), z wyraźną jednak przewagą tych pierwszych. Dla 40% kuratorów realizowana działalność wychowawcza nie wykazuje — według ich oceny — podobieństwa z wykonywaną pracą zawodową. Więcej niż połowa (55,3%) dostrzega natomiast pod różnymi względami związek między pełnioną rolą wychowawczą a wykonywanym zawodem. Można zatem sądzić, że ci drudzy to w różnym stopniu reprezentanci typu wychowawcy-eksperta w jego profesjonalnej odmianie⁸.

Przynależność kuratorów do organizacji społecznych i społeczno-politycznych, którą można uznać za czynnik obiektywnie sprzyjający powodzeniom w działalności wychowawczej, ilustruje tab. 4.

Tabela 4

Przynależność badanych do organizacji społecznych^a

Rodzaj organizacji	Ogółem		Należy		Nie należy	
	L	%	L	%	L	%
Partie polityczne	170	100,0	69	40,6	101	59,4
Organizacje młodzieżowe	170	100,0	14	8,2	156	91,8
Stowarzyszenia kulturalno- -oświatowe	170	100,0	8	4,7	162	95,3
Inne stowarzyszenia społeczne	170	100,0	51	30,0	119	70,0

^a W zestawieniu brak związków zawodowych ze względu na niewiarygodność informacji w kwestionariuszach wywiadów.

Z r ó d ł o: Badania własne.

Porównując przynależność do organizacji społecznych oraz pełnienie funkcji organizacyjnych sądzić można, iż kuratorzy to przede wszystkim czynni (co najmniej funkcjni) członkowie organizacji. Duży w stosunku do ogółu ludzi dorosłych odsetek członków partii może oznaczać, iż działalność kuratorska stanowi formę realizacji indywidualnych zadań partyjnych — ale także może być tak, że pełnienie roli kuratora pociąga za sobą przynależność partyjną.

W oparciu o zebrany materiał nie udało się natomiast ustalić stażu pracy kuratorskiej. Dotyczy to aż 84,1% całej zbiorowości. Nie pozwalała to dokonać oceny stabilności i płynności wśród tej kategorii wychowawców.

⁸ J. Lepalczyk, *Działalność wychowawcza w osiedlu mieszkaniowym*, „Biuletyn TWWP” 1976, nr 5, s. 19—20.

MOTYWY I MECHANIZM REKRUTACJI DO DZIAŁALNOŚCI WYCHOWAWCZEJ

Wśród trzech źródeł motywacji, która skłoniła badanych do podjęcia działalności wychowawczej najczęściej, bo w przypadku 50,6%, wystąpiła „potrzeba własna”, w tym — w większym stopniu — w Łodzi. Oznacza to, że najprawdopodobniej o podjęciu roli kuratora społecznego nie decydowały naciski i perswazje z zewnątrz, a był to dobrowolny, wynikający z osobistych potrzeb i dążeń akces do aktywności społeczno-wychowawczej uznanej za subiektywnie pożądaną. Pełne zestawienie danych dotyczących tej sprawy z uwzględnieniem typów miejscowości zawiera tab. 5.

Tabela 5

Źródła motywacji podjęcia pracy kuratora

Miejscowość	Ogółem badanych		Potrzeba własna		Pobudzenie z zewnątrz		Potrzeba własna i pobudzenie z zewnątrz		Trudno określić i brak informacji	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
	Łódź	100	58,8	54	54,0	19	19,0	22	22,0	5
Wszystkie badane miejscowości	170	100,0	86	50,6	44	25,9	34	20,0	6	3,6

Źródło: Badania własne.

Jaki jest stopień wiarygodności zamieszczonych w tabeli danych i czy rzeczywiście ogólnie wysokie nasilenie motywacji, wynikającej z przeżywanych i odczuwanych subiektywnie potrzeb, jest wśród badanych tak znaczne? Jedno z pytań kwestionariusza wywiadu — w zamierzeniu mające mieć kontrolny charakter w stosunku do pytania wprost o źródła motywów — dotyczące typowych okoliczności podjęcia się roli wychowawcy — w znacznym stopniu wzmacnia tę wiarygodność. Oprócz 22,9% badanych, którzy nie określili okoliczności podjęcia pracy kuratora — aż 38,2% potwierdziło wpływ własnych potrzeb. Te ostatnie, łącznie z potrzebami środowiska i własnymi, miały decydujące znaczenie dla 50,6% osób. Wskaźnik ten jest w sumie niższy o 20% od tego, który uzyskano przy pomocy pytania sformułowanego wprost (por. tab. 5). Pozostałe okoliczności, takie jak: „wydarzenia” (8,2%), „wydarzenia i potrzeby własne” (7,6%) dotyczą stosunków małych liczb badanych. Oprócz Bielska, gdzie dominują podobnie jak poprzednio „potrzeby własne” (83,3%) i Kleszczowa, gdzie one zupełnie nie wystąpi-

ły — zwraca uwagę duże sprzężenie „potrzeb własnych” i „wydarzeń” w Bełchatowie (40%). Sytuacja w Łodzi nie odbiega znacząco od całości.

Czynnikiem związanym ze źródłami motywacji i okolicznościami podjęcia roli wychowawcy jest także sposób wprowadzenia do niej badanych. Według relacji z badań wchodzenie w rolę kuratora odbywało się (według częstotliwości występowania) pod wpływem: własnej inicjatywy (36,5%), kolegów (24,7%), zakładu pracy (11,2%), oraz rodziny (8,2%). Oddziaływanie „innych” wpływów (w tym współwystępowanie wymienionych) dotyczyło 15,9% osób.

Zdecydowana większość kuratorów — przynajmniej deklaratywnie — odczuwa satysfakcję ze swej działalności (95,3%) i brak w tej kwestii wyraźnych różnicowań w poszczególnych typach miejscowości. Źródłem tej satysfakcji nie są zapewne nagrody materialne, które otrzymało zaledwie 1,2% badanych, a uznaje je za pożądany przedmiot satysfakcji tylko jedna osoba. Wśród nagród najczęściej otrzymywanych (32,9%) i najbardziej satysfakcjonujących (27,1%) znajdują się wyróżnienia, odznaczenia i dyplomy. Należy także dodać, że 61,2% kuratorów nie stwierdza otrzymywania żadnej nagrody. W świetle ostatnich danych znacznej wiarygodności nabierają deklarowane motywy podjęcia się roli kuratorskiej, wynikające z subiektywnie przeżywanych potrzeb służenia innym.

Reasumując powyższe informacje dotyczące motywacji i rekrutacji badanych kuratorów można stwierdzić, że:

- wśród źródeł motywów dominują potrzeby własne,
- na podejmowanie się roli kuratora największy wpływ wywiera własna inicjatywa i koledzy,
- prawie wszyscy badani doświadczenia satysfakcji ze swej działalności, a decydującym wśród stosowanych nagród bodźcem są wyróżnienia, dyplomy i odznaczenia.

Uwzględniając uprzednio charakteryzowaną sytuację pod względem wieku (przewaga osób dojrzałych i starszych, posiadających w znacznym stopniu ustaloną hierarchię wartości życiowych) oraz wykształcenia można sądzić o znacznej wiarygodności ostatnio prezentowanych ustaleń.

RODZAJ I ZAKRES DZIAŁALNOŚCI, PEŁNIONE ROLE

Ilość czasu jaką badani przeznaczają tygodniowo na działalność społeczną koncentruje się w zasadzie w obrębie dwóch pierwszych przedziałów: 5 godzin (34,7%) oraz 6—10 godzin (33,5%). Łącznie 68,2% kuratorów pracuje społecznie mniej niż 10 godz. w tygodniu.

Gdyby częstotliwość spotkań kuratora z podopiecznym potraktować jako częściowy sprawdzian deklarowanego czasu działalności, to wygląda ona następująco: 52,3% spotyka się dwa razy w miesiącu, 29,4% rzadziej niż dwa razy w miesiącu a tylko 14,7 raz w tygodniu. Biorąc pod uwagę dodatkowe spotkania z podopiecznym i inne czynności kuratora (spotkania z rodziną, szkoła etc.) i porównując to z informacjami na temat ilości czasu poświęconego na kuratelę — można przypuszczać, że dane te zostały zawyżone.

Wśród rodzajów działalności socjalno-wychowawczej poza faktem braku informacji w 25,3% wywiadów udało się ustalić, iż dominuje „ratownictwo” (35,3% ogółu badanych). 10,6% badanych określa swoją działalność jako wyłącznie „opiekę i pomoc”, zaś 11,2% jako „ratownictwo, opiekę i pomoc”. Pozostałe rodzaje działalności i ich syndromy występują sporadycznie.

Treść działalności kuratorskiej charakteryzować mogą realizowane formy pomocy w stosunku do podopiecznego. Wyglądają one według częstotliwości występowania następująco:

- pomoc w rozwiązywaniu problemów rodzinnych (84,7%),
- pomoc w umieszczaniu w szkole (61,2%),
- pomoc materialna z funduszy społecznych (56,5%),
- pomoc w znalezieniu pracy zarobkowej (55,3%),
- pomoc w rozwiązywaniu konfliktów z rówieśnikami (38,2%),
- umieszczenie w leczniczym zakładzie specjalistycznym (21,2%).

Realizowaniu wymienionych form pomocy najczęściej towarzyszą potrzeby socjalne. Dotyczy to szczególnie działań pomocowych, nastawionych na rozwiązywanie problemów rodzinnych⁹.

Przegląd typowych dla kuratora czynności wskazuje, że do najczęstszych należą: interwencja w rodzinie nieletniego (52,3%), kontakty ze szkołami (33,5%), wyciąganie konsekwencji w stosunku do rodziny nieletniego (15,3%). To ostatnie najczęściej stosują kuratorzy najmłodszy (19—25 lat).

Wśród ról społecznych pełnionych przez kuratorów zdecydowanie dominuje „wykonawca”, czyli realizator zaleceń sądu. Dotyczy to 52,4% mężczyzn i 66,3% kobiet. W rolach „doradców” postrzega się jedynie 1,2% mężczyzn i 1,2% kobiet. Nie należy sądzić by tak znikoma identyfikacja z doradztwem w subiektywnym mniemaniu badanych pokrywała się z rzeczywistością. W rzeczywistości bowiem można przypuszczać, że czynności doradzania towarzyszą zarówno bezpośrednim kontaktom z podopiecznymi, jak i z ich rodzinami.

⁹ Por. także: Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1978, s. 249—251.

Podsumowując powyższe można stwierdzić, że:

— najwięcej badanych (78,24%) poświęca na swoją działalność mniej niż 10 godz. tygodniowo,

— ponad połowa kuratorów spotyka się ze swoimi podopiecznymi 2 razy w miesiącu,

— w ich działalności dominuje ratownictwo,

— najbardziej powszechną formą pomocy jest pomoc ukierunkowana na rodzinę, w której dominują niezaspokojone potrzeby socjalne,

— potwierdza to najczęściej występujący typ charakterystycznych dla kuratora czynności, polegających na interwencjach w rodzinach nieletnich,

— większość kuratorów postrzega swoją działalność jako pełnienie roli wykonawców zaleceń sądu, co sygnalizuje problem koniecznego zwiększenia ich podmiotowości.

PRZEDMIOT DZIAŁALNOŚCI I JEJ METODY

Koncentrowanie się przez kuratorów na działalności związanej z problematyką rodziny potwierdzają dane charakteryzujące kategorie wieku stanowiące przedmiot oddziaływania. Poza 16,5% kuratorami, którzy koncentrują się przede wszystkim na młodzieży i 20% tych, którzy zajmują się łącznie dziećmi i młodzieżą — aż 52,9% określa jako przedmiot działalności łącznie dzieci, młodzież i dorosłych („inne”) — co w 2/3 (67%) dotyczy Łodzi. Szczegółowe dane zawiera tab. 6.

Tabela 6

Kategorie wieku będące przedmiotem oddziaływania badanych kuratorów

Miejscowość	Ogółem badanych		Dzieci		Młodzież		Dzieci i dorośli		Dzieci i młodzież		Młodzież i dorośli		Inne	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Łódź	100	58,8	3	3,0	10	10,0	—	—	13	13,0	7	7,0	67	67,0
Wszystkie badane miejscowości	170	100,0	6	3,6	28	16,5	1	0,6	34	20,0	11	6,5	90	52,9

Zródło: Badania własne.

Najistotniejszym jest jednak fakt dominacji sprzężonego i całościowego oddziaływania, czyli kurator — rodzina, co zdaje się czynić kuratora działaczem socjalno-wychowawczym wyspecjalizowanym w problematyce rodzinnej.

W przypadku sfer rozwoju osobowości jako przedmiotu oddziaływań — poza 50,6% ogółu kuratorów, od których nie uzyskano na ten temat informacji, pozostali zdecydowanie preferują „rozwój społeczny” (30,4% ogółu). Dotyczy to szczególnie kuratorów najstarszych wiekiem. Preferowanie rozwoju społecznego podopiecznych wynika zapewne z potocznego, zawężonego rozumienia procesu resocjalizacji jako podstawowego zadania w działalności kuratora. Na zabieganie o rozwój społeczno-kulturalny wskazało tylko 10,6% badanych.

W odpowiedzi na pytanie dotyczące próby samodzielnego określania celów wychowania socjalistycznego, badani najczęściej wymieniali: kształtowanie postaw społecznych (67,6%), kształtowanie postaw ideowych (30%) oraz kształtowanie postaw interpersonalnych 22,3%.

Zestawiając zatem informacje dotyczące preferencji w zakresie sfer rozwoju osobowości (rozwój społeczny) oraz głównych celów wychowania socjalistycznego (kształtowanie postaw społecznych) — łatwo dostrzec, iż uspołecznienie jest w świadomości badanych centralnym problemem ich działalności.

Z przeglądu danych dotyczących zróżnicowania przedmiotu oddziaływań wynika, że praca kuratora to przede wszystkim praca z jednostką (u 51,8% badanych) oraz w znacznie dalszej kolejności z jednostką i grupą (10,6%). Jednostka i środowisko lokalne łącznie to przedmiot oddziaływań rzadziej występujący (7,1%), w tym najczęściej (10%) w Łodzi, a w ogóle nie występuje w małych miastach i wsiach. Pozostałe kategorie przedmiotu oddziaływania występują w znikomym stopniu (od 3,5% do 0,6%), a w przypadku 21,2% ogółu badanych nie udało się stwierdzić żadnych informacji tego dotyczących.

Dominacja oddziaływań na jednostkę — jak się wydaje — nie przecza równoczesnej koncentracji na całej rodzinie, oznacza zaś konieczność posiadania wiedzy i umiejętności, dotyczących metody prowadzenia indywidualnych przypadków, jako wiodącej w działalności kuratora. Inne metody pracy społeczno-wychowawczej — w tym grupowa — mają znaczenie dopełniające.

Reasumując wnioski z zawartych w tej części opracowania danych, można stwierdzić, że:

— badani kuratorzy koncentrują się głównie na rodzinie jako całości oraz dzieciach i młodzieży,

— rozwój społeczny i kształtowanie postaw społecznych to dominujący w świetle ich świadomości wychowawczej kierunek i cel wychowania,

— jednostka jest zdecydowanie podstawowym przedmiotem oddziaływania.

— metoda prowadzenia indywidualnych przypadków to najczęstsze narzędzie ich pracy.

CZYNNIKI UŁATWIAJĄCE I UTRUDNIAJĄCE DZIAŁALNOŚĆ

Wśród czynników, które mogą ułatwiać lub utrudniać działalność społeczną jednym z podstawowych wydaje się być stosunek innych członków rodziny własnej do podejmującego działalność kuratora. W badanej zbiorowości sytuacja pod tym względem rysuje się korzystnie, gdyż 70% badanych stwierdza całkowicie pozytywny stosunek rodziny, a zaledwie 10% tolerancji. Brak natomiast zupełnie postaw negatywnych.

Niezwykle korzystnie — co najmniej deklaratywnie — prezentują się badani pod względem pozyskiwania i wykorzystywania w swej pracy sojuszników w postaci różnorodnych instytucji i organizacji społecznych. Stwierdzenie faktu współpracy według przyjętej w badaniach typologii rzeczowej dotyczy następujących instytucji:

- resortu kultury — w 97,6%,
- resortu gospodarki komunalnej — w 97,1%, (samorząd mieszkańców, administracja etc.),
- resortu kultury fizycznej i turystyki — w 93,5%,
- resortu sprawiedliwości — w 84%, w tym 94% w Łodzi,
- opieki społecznej — w 78,8%,
- resortu spraw wewnętrznych i wojska — w 41,2%.

Niezbyt jasne i równocześnie zastanawiające jest stosunkowo nieznaczne występowanie instytucji i organizacji resortu oświaty — tylko w 35,9% przypadków.

Na pytania o trudności w realizowaniu zadań wychowawczych, wśród 91,2% ogółu badanych, którzy udzielili na nie odpowiedzi, zdecydowana większość (80,6%) nie stwierdza ich występowania.

Jedną z trudności o charakterze obiektywnym przeszkadzającą w dobrym realizowaniu pracy wychowawczej jest zapewne zamieszkiwanie poza miejscem działania¹⁰. 35,9% kuratorów zamieszkuje poza rejonem działania, czyli poza miejscem zamieszkania podopiecznego. W Łodzi wskaźnik ten wynosi aż 53%. Wpływ tego czynnika w aspekcie częstotliwości kontaktów z podopiecznym ukazuje tab. 7. Wynika z niej, iż np. kuratorzy nie mieszkający w miejscu działania społecznego znacznie rzadziej niż pozostali spotykają się ze swoimi podopiecznymi.

Na zakończenie tego przeglądu warto przytoczyć dane dotyczące

¹⁰ W przypadku Łodzi zamieszkiwanie kuratorów poza rejonem działania oznacza w innym osiedlu lub dzielnicy.

Tabela 7

Zamieszkiwanie w miejscu działania społecznego a częstotliwość spotkań z podopiecznymi

Zamieszkiwanie w rejonie miejsca działania społecznego	Ogółem		Raz w ty- godniu		Dwa razy w miesiącu		Rzadziej		Brak danych	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Tak	109	64,1	21	19,3	65	57,8	22	20,2	3	2,7
Nie	60	35,3	4	6,7	25	41,7	28	46,7	3	5,0
Brak danych	1	0,6	—	—	1	100,0	—	—	—	—

Z r ó d ł o: Badania własne.

opinii badanych o znaczeniu dla dobrej działalności wychowawczej następujących kategorii jej uwarunkowań (w kolejności preferowania):

- a) walory osobiste (59,4%);
- b) znajomość i umiejętność stosowania metod pracy społeczno-wychowawczej (52,3%);
- c) wiedza i umiejętności zawodowe (43,5%);
- d) kultura środowiska (25,3%);
- e) wiedza i umiejętności praktyczne (24,7%);
- f) „inne” — np. zasób i różnorodność doświadczeń społecznych (7,6%).

Opierając się na przedstawionej wyżej liście można stwierdzić równoprawne znaczenie dla omawianych tu wychowawców wszystkich trzech przyjętych tu roboczo odmian kultury: ogólnej, zawodowej i praktycznej, wspierających ich kulturę pedagogiczną.

Charakteryzując ogólnie uwarunkowania działalności wychowawczej kuratorów — typu obiektywnego, subiektywnego i, obiektywno-subiektywnego — można skonstatować, że:

— sprzyja im w zdecydowanej większości przychylna postawa własnych rodzin, a także zapewne różnorodna i powszechna współpraca z instytucjami i organizacjami społecznymi;

— pozytywny wpływ w większości przypadków wywiera fakt zamieszkiwania w miejscu działania społecznego;

— pomaga im ogólnie postawa optymizmu, przejawiająca się w braku znaczącego stwierdzania odczuwanych trudności;

— na uwagę zasługuje przykładanie dużego znaczenia do walorów osobistych oraz wiedzy i umiejętności pedagogicznych (przynajmniej deklaracyjnie).

DOSKONALENIE SIĘ BADANYCH KURATORÓW

Jak wynika z uzyskanego materiału, potrzeby doskonalenia się nie dało się stwierdzić u 31,8% ogółu badanych (dotyczy braku danych lub „nie wiem” w kwestionariuszu). Wśród tych, którzy taką potrzebę odczuwają, dominuje potrzeba pogłębiania wiedzy (31,8% ogółu).

Czy ta dominacja wśród potrzeb doskonalenia się — pogłębiania wiedzy — znajduje faktyczne odzwierciedlenie w praktyce życiowej? Jeżeli przyjąć, że do najwartościowszych form doskonalenia należy samokształcenie — w tym czytelnictwo książek i czasopism naukowych i popularno-naukowych związanych tematycznie z zakresem działalności praktycznej — to sytuacja w badanej zbiorowości pod tym względem wygląda następująco: książki naukowe czyta 14,1%, a popularno-naukowe 8,3%. Pierwsze nieco częściej kobiety niż mężczyźni, drugie — odwrotnie. Najkorzystniej pod względem czytelnictwa książek prezentują się osoby z wyższym i półwyższym wykształceniem oraz kuratorzy w starszym wieku. Czyta książki naukowe 27,9% (wobec 14,1% ogółu) badanych w wieku 61—65 lat, a popularno-naukowe (ogółem 8,8%) 16,2% w wieku 56—60 lat i 11,6% w wieku 61—65 lat. Zupełnie nie czytają kuratorzy w wieku 26—35 lat i powyżej 66 roku życia.

Znacznie korzystniej wygląda sytuacja pod względem czytelnictwa czasopism fachowych. Czyta je ogółem 50,6% badanych, w tym częściej starsi: w wieku 61—65 lat (58%) i 56—60 lat (57,6%) oraz osoby z wyższym (72,2%) i półwyższym wykształceniem (64,7%). Najmniej czytają badani w wieku 26—35 lat (35,7%) oraz osoby z wykształceniem podstawowym (14,3%).

Porównując deklaracje i rzeczywistość w zakresie samokształcenia (doskonalenia się) można stwierdzić, że ta druga znajduje znaczące potwierdzenie w czytelnictwie czasopism.

Wśród aprobowanych form doskonalenia się badani kuratorzy wysuwają na czoło samokształcenie i kształcenie zorganizowane (40,6%). Na kolejnym miejscu znajduje się łącznie samokształcenie (26,5%) i kształcenie zorganizowane (13,5%). To ostatnie występuje najrzadziej w Łodzi (8%). Tak więc według opinii badanej zbiorowości kuratorów mało użyteczne okazało się wyłącznie kształcenie zorganizowane — co stanowić może istotną przesłankę sygnalizującą potrzebę analizy jego praktycznie realizowanych form i treści.

PODSUMOWANIE

Biorąc pod uwagę całość przeprowadzonej w tym opracowaniu analizy, z uwzględnieniem cech specyficznych badanej zbiorowości, można stwierdzić, że:

1) kuratorzy społeczni to niemal w równej proporcji kobiety jak i mężczyźni, przede wszystkim w średnim i starszym wieku, w przeważającej mierze o korzystnym dla pełnienia roli wychowawcy poziomie wykształcenia;

2) są to wychowawcy społeczni, którzy niezależnie od nasilenia własnej wewnętrznej motywacji, niemal wszyscy deklarują doświadczanie satysfakcji z pełnionej roli — co stanowi dobry wskaźnik prognostyczny dla upowszechniania się jej w perspektywie tworzenia wychowującego społeczeństwa socjalistycznego;

3) najbardziej typowym kierunkiem ich działalności pedagogicznej jest ratownictwo, realizowane wprawdzie bezpośrednio wobec podopiecznego, ale ukierunkowane jednocześnie na rodzinę o dominacji niezaspokojonych potrzeb socjalnych;

4) rozwój społeczny i kształtowanie postaw społecznych jednostki to podstawowy kierunek i uświadamiany cel ich działalności wychowawczej, a metoda indywidualnych przypadków to najbardziej użyteczne narzędzie działania;

5) jest to kategoria wychowawców posiadających świadomość znaczenia zarówno walorów osobistych, jak i posiadania wiedzy i umiejętności pedagogicznych — jako warunków skutecznego działania;

6) najbardziej pożądaną formą doskonalenia wiedzy i umiejętności jest — według nich — łączenie samokształcenia z kształceniem zorganizowanym, prowadzonym bardziej elastycznie pod względem programowym i na lepszym niż dotychczas poziomie; ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do kuratorów najmłodszych wiekiem, wśród których praktykowanie indywidualnego samokształcenia w oparciu o książkę i czasopismo należy jak dotąd do rzadkości.

Całość przeprowadzonej analizy funkcjonowania kuratora jako wychowawcy społecznego ujawnia wprawdzie jego aktualne i potencjalne możliwości jako środowiskowej siły społecznej — niemniej pozostawia nadal otwartym pytanie o rzeczywiste wykorzystywanie kuratorskich kompetencji w tworzeniu i dowartościowywaniu lokalnego społeczeństwa wychowującego. Rola kuratora wymaga znacznego upodmiotowienia przez nadawanie jej rangi znaczącej w poczynaniach społeczno-wychowawczych lokalnych środowisk, do czego może się także przyczynić świadomy swych zadań samorząd mieszkańców.